

Rant Ekonomisinden Rantçı Zihniyete

MOHAMMED MAAROUF

DOUKKALI ÜNİVERSİTESİ, FAS. TERCÜME: YAHYA AYYILDIZ

İbn Haldun'a göre rant, Arap dünyasında fetih ekonomisinden ve ganimetin ele geçirilmesinden kaynaklandı. Geniş kitlelerin zenginlikleri, iktidardaki azınlık tarafından müsrifçe sömürüldü. İbn Haldun, rant ekonomisinin sosyal gelişmeye yol açmayacağına dikkati çeker. Çalışma temelli iş ahlakının sosyal hayata hâkim olması veya uyumlu bir sosyal yapının varlığı, ancak üretim ekonomisiyle mümkündür.

MUKADDİME'DE ifade edildiği gibi İbn Haldun'a göre rant, sadece gayrimenkul kirası değil, aynı zamanda doğal kaynakların ticarete konu edilmesi ve bunların ticaretinden elde edilen vergi anlamında bütün üretim dışı gelirlerdir.

İbn Haldun'a göre rant, Arap dünyasında fetih ekonomisinden ve ganimetin ele geçirilmesinden kaynaklandı. Geniş kitlelerin zenginlikleri, iktidardaki azınlık tarafından müsrifçe sömürüldü. O, tarihî örnekler vererek kabi-

lelerin diğer kabilelere nasıl saldırdıklarını ve zenginliklerini nasıl yağmaladıklarını anlatır.

İbn Haldun, rant ekonomisinin sosyal gelişmeye yol açmayacağına dikkati çeker. Çalışma temelli iş ahlakının sosyal hayata hâkim olması veya uyumlu bir sosyal yapının varlığı, ancak üretim ekonomisiyle mümkündür.

“Rantçı devlet” ile “rant temelli ekonomi” arasında ayrım yapan bazı sosyal bilimciler ve ekonomistler olmasına karşın bir kısmı da bu terimleri birbiri yerine kullanmaktadır. “Rant temelli ekonomi” terimi, “rantçı devlet” teriminden daha geniş bir içerim ve varsayıma sahiptir, fakat aralarındaki fark, devlet kurumlarının müdahale derecesinde yatmaktadır.

Rantçı bir devlette sadece kamu kurumları rantçıdır. Rant temelli ekonomide ise hem devlet kurumları hem de özel sektör rantçıdır. Bu anlamda rantçı ekonomi, daha geniş bir kapsama sahiptir. Mutlak rantçı bir ekonomi yoktur, sadece her ekonomi

nomide

.....
Rant, çalışma zorunluluğunu ve kâr elde etmek için çaba göstermeyi ortadan kaldırır. Beblawi'ye göre en az çabayla ganimetin elde edilmesinin ve varlıkların kazanılmasının teşvik edilmesi, rantçı zihniyetin yayılmasına yol açar. Bu zihniyetin temel niteliği, gayret ve risk alma üzerine temellenen geleneksel iş ahlakının tersine çevrilmesidir. Rantçı ahlak, iş ve kazanç arasındaki nedensellik bağına koparır.

rantçı boyutlar vardır. Rant temelli ekonomi, rantçı toplumsal unsurların egemenliğine işaret eder. Rantçı bir ekonomide iş gücü, azınlıkta-ki sermaye sahiplerinin ürettiği zenginlikten faydalanır ve bundan kendi payını alır.

“Rantçı devlet” kavramının teorisyenlerinden Beblawi'nin rantçı devlet teorisinde yeni olan, özellikle kamu gelirlerinin yeniden dağıtımıyla iktisadi sistemi harekete geçiren asıl gücün hükümetler olmasıdır. Tarihi bağlamda rantçı devletin köklerini derinleştiren ise kabileye dayalı sosyal yapıdır. Devlet, kabilelerin sadakatini sağlamak için gelir kaynaklarını kullanır ve bu kaynakları sadık bendeleri lehine yeniden dağıtır.

Kültürel yaklaşıma göre rantın kınanması veya ortadan kaldırılması gerekmez, bilakis kültür, rantı üretir. Rant, çalışma zorunluluğunu ve kâr elde etmek için çaba göstermeyi ortadan kaldırır. Beblawi'ye göre en az çabayla ganimetin elde edilmesinin ve varlıkların kazanılmasının teşvik edilmesi, rantçı zihniyetin yayılmasına yol açar. Bu zihniyetin temel niteliği, gayret ve risk alma üzerine temellenen geleneksel iş ahlakının tersine çevrilmesidir. Rantçı ahlak, iş ve

kazanca arasındaki nedensellik bağına koparır. Gelir; şans ve özel koşulların belirsiz bir sonucudur.

Sufilerin çalışmaya dair değer ve inançlar sistemi, rantçı ahlakın örneklerinden birini oluşturmaktadır. Sufiler, günlük geçimlerini sağlamak için tevekkül ve sebep kavramlarını kullanırlar. Onlar için tevekkül, maişetlerini sağlamakta Tanrı'ya güvenmek anlamına gelir. Sebep, inisiyatif alma anlamında ailelerinin geçimini sağlamakta yardımcı veya tamamlayıcı olarak değerlendirilir. Onlara göre çoğu durumda çalışma önemli değildir. Çalışma, sufiyi tefekkür ve ibadetten uzaklaştırmamalıdır.

Tarihi olarak bakıldığında birçok sufünün söylemi, pratiğiyle uyumsuz. 10 ve 16. yy. arasında birçok sufi, ailelerinin geçimini temin etmek için çiftçi, terzi ve tüccar olarak çalıştılar. Gerçekte sufi zaviyeleri; hediye, bağış ve hibe gibi gelirlerle yaşadı ve sultanın fermanlarıyla vergilerden muaf tutuldu. Kendini zühd ve takvaya aday sufi gruplarının bulunduğu zaviyeye, bireyler veya cemaatler tarafından yıllık olarak verilen bağışlar, standart hâle geldi. Kendisiyle yakından ilişkili olan zaviyeye yıllık bağışını vermekten kaçınmak, herhangi biri

için toplumsal açıdan oldukça sakıncalı ve sıkıntılıydı.

Bağış, genellikle rica üzerine ve hediyeleşme şeklinde yapılırdı. Zaviyedeki veli veya şeyhin onlara hayır duada bulunarak geçimlerini bereketli kılacağı, hastalıktan ve sihirden koruyacağı veya sosyal bir sorunu çözeceği umuduyla bireyler ve cemaatler hediyelerini belirli bir zaviyeye yapardı. De Foucauld'un 1883'te yazdığına göre Tadrâ'daki Şarkaviya zaviyesi, neredeyse bütün kabilelerden her yıl yıllık bağış alıyordu. Şaviya ve Büyük Atlas'ın diğer kabileleri de kendi yıllık bağışlarını verirlerdi. Bu bağışların değeri, tarımsal ürünlerin onda biriydi. 1905'te küçükbaş hayvanların yüzde biri, tahılların otuzda biri, sulanabilir arazideki ürünlerin sekizde biri,

yeni doğan ve yeni satın alınan her bir at için 0,5 frank bağışta bulunulurdu.

19. yy'da sufi tekkeleri, sultan tarafından verilen, hediyeleşme şeklinde ama gerçekte muhalif kabileleri pasifize etmek, iktidarı desteklemek ve Haçlılarla savaşmak gibi destekleri karşılığında toprağın kullanımını içeren bağışlar elde ettiler. Bu tür bağışlar, genellikle, zaviyenin sultana olan sadakatini güçlendirdi ve sultanın sözde koruyuculuk ve hayırseverlik imajını parlattı. Böylece zaviyeler, vakıf arazisi olarak sultandan aldıkları bağışlarla servet birikimi edindi. Aynı zamanda yakın ilişkide buldukları kabilelerin verdikleri sadaka ve zekâttan faydalanan zaviyeler de bulunuyordu.

Hammoudi, *Master and Disciple*

.....
19. yy'da sufi tekkeleri, sultan tarafından verilen, hediyeleşme şeklinde ama gerçekte muhalif kabileleri pasifize etmek, iktidarı desteklemek ve Haçlılarla savaşmak gibi destekleri karşılığında toprağın kullanımını içeren bağışlar elde ettiler.
.....

(1997) adlı eserinde, kompleks güç ilişkileri tarafından karakterize edilen hediyeleşme modeli içinde sultan-reaya ilişkisinin tasavvuf boyutunun mekanizmasını ortaya koydu. Kapı-kulları veya huzura kabul edilenler tarafından sunulan hediyelerin sultan tarafından uygun bulunarak kabul

edilmesi, hediyein amacına ulaştırmanın ifadesidir. Sultanın tebaasına hediyeler sunması, onlar hakkındaki memnuniyetini ifade eden cömertlik davranışının sergilenmesidir. Düşmanlarını kazanmak için yaptığında ise bu davranışı, kötülerini affetmek için yapılan lütfkâr bir davranış olarak değerlendirilir.

Tasavvufun kaynaklanan hediyeleşme modeli; eğitim, emek, aile veya yönetim gibi diğer sosyal alanlara da aktarılabilir. Şurası açık ki tasavvufun, sultancılığın ve yaygın siyasi kültürün, Arap devletlerinin yüzyıllardır sürdürdükleri ve Arap dünyasında hem devleti hem de vatandaş yaygın bir biçimde etkileyen rantçı ekonomik sistem tarafından oluşturulduğu görülmektedir.